

ЕКОЛОГО-ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ ЕТНОКУЛЬТУР КРИМУ

В.В.Володькіна,
аспірантка Центрального інституту
післядипломної педагогічної освіти АПН
України, м. Київ

Сьогодні, втілюючи в життя освітні проекти з формування нового типу світогляду, неможливо не звернутися до витоків традиційної етнічної культури, що є невичерпним джерелом народної мудрості, зокрема в галузі екологічної культури.

Сам термін "екологічна культура" є відносно молодим - вперше він з'явився в 20-х роках минулого століття в працях американських науковців. Але, **розглядаючи коло** питань "людина-природа" в історико-етнічному ракурсі, ту сукупність дій, що була спрямована на охорону та **збереження довкілля**, і, можливо, іноді носила підсвідомий характер, доцільно було б називати саме так.

Природоохоронні традиції етносів, які демонструють рівень екологічної культури, беруть свої корені ще з давніх-давен. Зазирнувши у будь-який відрізок історії розвитку цивілізації, розглянувши історико-етнічний досвід народу, можна простежити, яким чином формувалися навички природоохоронної діяльності, які (фактори сприяли її виникненню та подальшому розвитку, в яких елементах традиційної культури вони знайшли безпосередньо своє відображення.

Збудована на міфологічному світосприйнятті (яке можна назвати найбільш екологічним за всі інші, бо віно є прямим відображенням культури Природи) система природоохоронних традицій встановлювала моральну межу поведінки людей у довкіллі. А вони, в свою чергу, намагалися жити в гармонії з природним оточенням, мислячи себе його невід'ємною частинкою.

Природно-кліматичні умови Кримського півострова у сукупності з особливостями національних культур перенесених до цього регіону, сприяли виникненню тут особливого природоохоронного досвіду. В першу чергу це зумовлено різноманітністю етнічного складу населення, яке історично змушене було в ході адаптації до нових умов життя шукати засоби мирного співіснування з особливостями етнічних традицій інших спільнот. Греки, болгари, німці, кримчаки, караїми, українці, росіяни, татари - далеко не повний перелік народів, що "засіяли" зерна своєї культури на Кримському півострові. Саме тому кримська етнокультурна спадщина є явищем, унікальним за своїм складом, змістом та різноманітністю, про що свідчать численні витвори матеріальної та духовної культури.

Колосальний досвід природоохоронних традицій, що склалися в скарбницю народної

мудрості протягом багатьох віків, являв собою певну систему екологічного виховання, що дійшла до нас у вигляді обрядів, звичаїв, традицій, у витворах усної народної творчості, в архітектурних традиціях, у релігійних догмах та ін. Про те іноді, культурні традиції етносів мали негативні і, навіть, конфліктні відтінки, що було викликано потребами та умовами життя, природно-кліматичними та соціально-побутовими факторами.

Іноді на одній території, в однакових умовах існування досить різко виділялися специфічні ознаки характеру природоохоронної діяльності різних народів. В таких умовах перед кожною етногрупою поставало надзавдання - попри все зберегти власну самобутність та специфіку своїх традицій. Роль своєрідного каталізатору відігравали природно-кліматичні умови - відкидаючи все зайве, вони залишали той мінімальний набір, що потрібен для нормальної адаптації етносу до нових умов існування.

Наприклад, численні етнічні спільноти Криму - українці, росіяни та кримські татари, до того як потрапили у цей регіон мали суттєві відзнаки у відношенні до води і тому недостатність її у степовій частині Криму сприяла трансформації їхнього відповідного дотихчасового досвіду становлення до цього компоненту природи.

У слов'янських народів вода являла собою життєву квінтесенцію, тобто основу з якої все починалося. В українців обожнення води втілювалося у багатьох святах та обрядах, які вшановують воду; свято Івана Купала, Водохрещення, свято Юрія та ін;

Люди прикрашали криниці, розчищали джерельця, наділяли магічними властивостями водоймища та ін. Культура російського етносу теж доволі яскраво демонструє своє відношення до води численними казками, прислів'ями, приказками, обрядовістю під час свят та ін.

Не менш цікавим та колоритним є відображення води в культурі кримськотатарського народу. В мусульманському світі вода взагалі відігравала особливу роль - взяти хоча б піст, під час якого не дозволялося вживати воду до заходу сонця і, навіть, ковтати власну слину. Мабуть це закладено ще з тих часів, коли вони були кочовим етносом і постійно відчували недостачу води. Вода, піднята до рангу святині, мальовничо відображувалася у етнічному фольклорі кримських татар, а особливо у прислів'ях та приказках. *"Сув иле атеш тильсиз джав"* - вогонь та вода німі вороги, *"тамалай тамалай голь олур"* - крапля за краплею і буде озеро, та ін. Раніше в кожному татарському селищі можна було побачити саморобний фонтан (особливо у гірській частині Криму), а іноді і в горах просто серед неба, в самому несподіваному місці. Їх будували люди, що намагалися позбутися власних гріхів, бо розчищення джерела, або побудова колодязя, фонтану, прирівнювалася до своєрідного духовного очищення: *"севап ичюн кьюю кьаз"* - вирий колодязь і тобі воздається.

Хоча в українців та росіян теж був своєрідний культ води, проте вони не мали в ній такої потреби, яку зазнали емігрувавши до цього регіону - до степової, безводної території півострова. Звідси - не тільки обожнення води, як початку всього живого, не тільки дбайливе та бережне відношення до неї, але й економне та розумне користування кожною краплиною води.

Різноманітні природничі та соціально-політичні фактори скорегували специфіку не тільки збереження водних ресурсів у даній місцевості - у деяких етносів чітко простежуються істотні зміни системи господарювання та оновлення природоохоронних традицій у дещо інших галузях, наприклад землеробстві.

Як відомо, українці завжди були землеробським етносом. Родючі ґрунти майже на всій території, сприятливі кліматичні умови відіграли головну роль у розвитку саме цієї галузі господарства, яка стала домінуючою серед усіх інших. Численні обряди, звичаї, ритуали, вказують на те що народна агротехніка була не бездушним процесом "сівби - жнив", а гармонійним поєднанням "технологічних процедур, з елементами духовної культури" (8, с.5).

Суорова довга зима, коротке прохолодне літо гальмували розвиток землеробства на досить великій території Росії, а подекуди і у тих місцях, де воно повинно було стати основним промислом (5, с. 7-8). І все ж таки з часом, як свідчать археологічні дослідження починаючи з IX ст. землеробство в Росії також стає важливим видом діяльності, а культ землі переноситься з інших, сусідніх культур і міцно затверджується у витворах духовної культури росіян.

Отже потрапивши до кримського регіону, український та російський етноси мали певним досвід агротехнічної культури, хоча і з досить суттєвими відзнаками.

Кримські татари, які не відразу стали осілим етносом, мали дещо інші уявлення про землеробство - в дослідженнях культури та побуту цього етносу зустрічається таке поняття як "кочове" землеробство.

Прийнявши осілий засіб життя, кримські татари істотно змінили свою господарчу діяльність. Зробившись осілим етносом, вони переймали здобутки культур інших народів, набуваючи нового досвіду природокористування. Заняття землеробством формувало принципово інше відношення до землі. Вона ідентифікується "як жіноче божественне створіння, тіло якого це поверхня землі, а волосся - трава (звідси -заборона виривати траву з коренем - щоб не зробити землі боляче). Земля предстає як і у слов'янських народів Матір'ю та годувальницею: **"Топракъ кьира болса да алтъндьір"** - хоч і чорна земля, та вона золото, "**^ тоймаса, зль тоймаз**" – якщо не насититься земля, то не наситяться і люди, **"Ерни терен сюрсень, бол берекет альїрсьін"** - глибше зореш, отримаєш добрий врожай, **" бир кунт звель сапсан, бир афта звель альїрсинь"** - посадиш на день раніше, отримаєш на тиждень раніше, **кьачьт кетсень - сачмп кет"** - навіть коли тікаєш, то тікаючи сій. Таким чином, "Ці нових умовах проживання, завдяки зміні діяльності, способу життя, системи базування життєзабезпечення на нових природних ресурсах, а також впливу інших культур, таю повсякденні категорії як "земля", "вода", "небо" та ін.,

наповнювалися новим змістом, здійснюючи нові функції.

Але, усталена система природоохоронної діяльності, що передається з покоління в покоління під впливом різноманітних факторів, поступово втрачаючи свої екофільні властивості, набувала нових, іноді насильно насаджуваних ознак - наприклад, "офіційна обрядовість", тобто "радянські соціалістичні звичаї та обряди" (10, с. 15-18). Це зумовило в подальшому поступове руйнування балансу "етнос-довкілля", порушення всіх систем життєдіяльності та врешті-решт привело теперішнього критичного становища,

Отже, осмислюючи феномен етнокультури та розглядаючи механізми формування екологічного світосприйняття у рамках різних етногруп, треба підкреслити, наскільки важливим на сьогоднішній день є звернення до витоків народної мудрості, до культурних традицій етнічних спільнот, особливо в галузі природоохоронної діяльності. Таким чином, суспільно-історичний етнічний досвід набуває нового значення: відкриваючи нові напрями в системі екологічної освіти, він наповнює її новим змістом, розширюючи можливості для подальшого, цілеспрямованого процесу формування нових світоглядницьких та життєвих позицій підростаючого покоління.

Література.

1. . Андриевский А. Крым й крымские татары. -1892
2. Борохов І.Д. Некоторые аспекты синтеза культур в Крыму // Культура народов Причерноморья.- 1998.-№5.
3. Васюков С. Крым и горные татары. - 1904.
4. Дробноход М.І. Пріоритети стійкого екологічно безпечного розвитку // Освіта і управління .- 1997.-№3.-т.1.
5. Ключевський В.О., Рожков Н.А Боярская дума Древней Руси
6. В. Крисаченко "Екологоетнічна цілісність України: генеза, сутність, руйнування" // Ойкумена 1991р. №1, с.517
7. Кульчицький О. Проблематика взаємин в етнопсихології і диференціальній психології релігії // Релігія в житті українського народу / За ред. В. Янева. -Мюнхен, 1966. С.67.
8. Павлюк С.П. Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект.-К.,1991.
9. Перепічаснко В.В. Формування екологічної культури етнічних груп Криму // Рідна школа.-2000.-№4.
10. Творун С.А. Аграрные обычаи и обряды украинцев Подолья. - К.,1991.